

warstw szlachty. Stanisław Tworek omawia zбір i szkołę kalwińską w Kocku. Ten wykaz wymienia tylko część wypowiedzi. Całość księgi sprawia dodatkowo wrażenie i stanowi dobrą pozycję w rozwoju historii regionalnej.

Aleksander Kossowski

Archdale A. King, *Cîteaux and her Elder Daughters*, London 1954, ss. XI + 411.

Dotychczasowa literatura naukowa poświęcona zakonowi cysterskiemu w przeważającej mierze obejmuje dzieje zakonu w okresie średniowiecza i w tym samym stopniu skupia się przede wszystkim nad początkami cystersów, rolą osoby św. Bernarda i tekstami reguły oraz pomników prawnych. Pierwszorzędną zwłaszcza okazję do powstania szeregu ciekawych monografii dało osiemsetlecie śmierci św. Bernarda (1153—1953) obchodzone przez naukę zachodnio-europejską bardzo uroczystie. Rocznicą tą zmobilizowała badaczy historii, sztuki, prawa, teologii i innych dziedzin nauki. Problematyka tych prac tkwi przeważnie jednak w wieku XII.

Na tle tym omówiona niżej książka angielskiego historyka posiada swoisty charakter i wartość.

Celem książki jest śledzenie losów opactwa Cîteaux oraz jego pierwszych filii (Ferté, Pontigny, Clairvaux, Morimund) od chwili ich powstania do momentu kasaty w 1790 roku. Autor wyraźnie ten cel podkreśla i nie rości pretensji do przedstawienia dziejów i pracy całego zakonu. Podobnie świadomie rezygnuje z opracowania monograficznego na rzecz kronikarskiej niemal relacji wydarzeń w obrębie wymienionych opactw w kolejności kadencji opatów. W pracy brak też porównawczego potraktowania dziejów pierwszych domów. Rozdziały książki zatytułowane nazwami opactw stanowią samodzielne całości.

O wartości tej publikacji decyduje jednakowoż ogromna ilość materiału faktograficznego uzyskanego, co należy podkreślić, dzięki sumiennej i krytycznej ocenie istniejącej już (od 1953 r.) literatury naukowej oraz dzięki samodzielnym poszukiwaniom archiwalnym w cysterskich archiwach klasztornych Anglii, Francji, Belgii, Włoch i Hiszpanii. Praca — kronika operuje warsztatem obejmującym najnowsze wyniki badań nad cystersami. Przy końcu każdego rozdziału znajduje się kompletna lista opatów z datami kadencji.

Z racji omawiania początków Cîteaux A. A. King wszedł w długoletnią na ten temat dyskusję i przyjął w pracy następujące stanowisko. Gdy grupa zakonników opuściła w 1098 r. benedyktyńskie Molesmes, zamiarem tej grupy było nie założenie nowego zakonu, ale prowadzenie życia w ścisłej zgodzie z Ewangelią. Zakon cysterski powstał w momencie zaistnienia konieczności ufundowania innych domów i gdy dla zachowania jedności i dyscypliny trzeba było sformułować szereg tekstów prawnych — *Exordium Parvum*, *Carta Caritatis*, *Consuetudines* (op. cit., s. 2).

Nazywając wiek XII złotym wiekiem zakonu (podano pochodzące z nieznanego źródła ówczesne określenie *Omnia Cistercium erat*), autor stwierdza, że „nie dające się z niczym porównać powodzenie i popularność białych

mnichów była w szerokiej mierze dziełem jednego człowieka — św. Bernarda" (op. cit., s. IX).

Interesująco przedstawia się materiał dotyczący polskich cystersów. Wzmianek o Polsce jest zaledwie kilka. Ponadto, co warto podkreślić jako zjawisko niemal typowe dla historiografii zachodnio-europejskiej, autor nie wykorzystał ani jednej pracy wydanej przez Polaków. Prawie wszystkie wzmianki o Polsce występują w rozdziale poświęconym omówieniu dziejów Morimundu. Fakt ten znajduje pokrycie w ogólnej uwadze A. A. Kinga, że Morimund (powstał w 1115 r.) miał tendencję do grupowania swoich domów na określonych obszarach geograficznych ze szczególnym naciskiem na Niemcy, Austrię, Polskę i Nawarrę (op. cit., s. 334, 339). Z dwóch następnych wzmianek wynika, że autor do gałęzi morimundzkiej zalicza również Jędrzejów (op. cit., s. 352, 354). Tam też podaje, iż w 1270 roku Bolesław Wstydlivy ustanawia opatem Morimundu (tj. Jędrzejowa) możnowładcę i przy tej okazji nadaje szereg przywilejów opactwom: Jędrzejowowi, Sulejowowi, Koprzywnicy i Wąchockowi. W pracy swojej A. A. King wymienia kilka faktów dokonania wizytacji opactw polskich. Mianowicie, wizytacja opata Morimundu Humberta (Lambert; 1460—1462) — dokładna data jest nieznaną (op. cit., s. 366). Następnej wizytacji i reform dokonał opat Rémy w 1504 roku (op. cit., s. 369). Podobne próby reform polskich domów podejmował w 1605 roku opat Klaudiusz I (op. cit., s. 373).

Jedną z ciekawostek zawartych w omawianej książce to przypuszczenie autora, że poprzez kontakty cystersów z macierzystym Morimundem przywędrowało do Polski w XIII wieku jabłko — „szara reneta”.

Książka zaopatrzona została wykazem literatury przedmiotu, indeksem osób i miejscowości oraz dziesięcioma ilustracjami.

Józefa Zawadzka

R. H. Tawney, *Religion and the Rise of Capitalism. A Historical Study*, London 1944, ss. XXVI + 339.

Pierwsze wydanie tej książki ukazało się w r. 1926. Odtąd do r. 1944 było 8 wydań. Książka powstała z wykładów o myśli religijnej i problemach społecznych XVI i XVII wieku, które autor wygłosił w marcu i kwietniu 1922 r. w Londynie w King's College. Tawney jest z wykształcenia ekonomistą. Był pracownikiem naukowym w Oxfordzie, później profesorem historii ekonomii na Uniwersytecie Londyńskim.

Porusza on w swojej książce 4 kompleksy zagadnień. Są nimi: wybrane problemy ze średniowiecza, reformacja w Europie, kościół angielski w okresie reformacji, ruch purytański.

Wszystkie te sprawy omawia pod specjalnym kątem widzenia. Patrzy na nie przez pryzmat zagadnień społeczno-ekonomicznych i politycznych. We wszystkich omawianych okresach historycznych, wśród gąszczy problemów, autor stara się zwrócić uwagę na te (choćby załączkowe) zjawiska, które wiązały problematykę religijną z tworzącym się powoli kapitalistycz-